

34. *Wielowiejski P.* Monety rzymskie w kolcekcji Przyppkowskich z Jedrzejowa/
P. Wielowiejski // Nowe znaleziska importow rzymskich z ziem Polski. Corpus
der römischen Funde im europäisohen Barbaricum. -- Warszawa, 1998. -- Supl. 1.

Надійшла до редколегії 25.12.2012

УДК-94 (485): 355.48 »1708/1714«

О. М. Слісаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

НІМЕЦЬКІ КОНТИНГЕНТИ В АРМІЇ КАРЛА XII ПІД ЧАС ПОХОДУ НА МОСКВУ 1708–1709 рр.

Здійснено аналіз національного складу шведської армії короля Карла XII в період між Альтранштадським миром та поразкою шведів під Полтавою.

Ключові слова: наймані війська, рейтарн, нррегулярна кіннота, переправа, облога, капітуляція.

Проанализирован национальный состав армий шведского короля Карла XII в период между Альтранштадским миром и поражением шведов под Полтавой.

Ключевые слова: наёмные войска, рейтары, нррегулярная конница, переправа, осада, капитуляція.

The national composition of Swedish king Karl's XII army was analyzed in the period between the Altranstadt peace treaty till the Swede's defeat in the Poltava Battle.

Keywords: mercenary, troops, reiters, nрregular cavalry, river crossing, siege, capitulation.

Analysiert wurde die nationale Zusammensetzung der Armee des schwedischen Königs Karl XII. in der Periode zwischen dem Frieden von Altranstädt und der Niederlage der Schweden bei Poltava.

Schlüsselbegriffe: Söldnerheer, Kürassiere, nрreguläre Kavallerie, Übersetzstelle, Belagerung, Kapitulatіon

Військова історія віддавна знає такий феномен, як використання чужоземних найманих військ різноманітними монархами в різних

регіонах нашої планети. Іноколи таке явище пабувало значного розмаху, іноколи майже зникало. Причому зростання іноземного контингенту в арміях різних країн, як правило, властиве кризовим стапам розвитку, коли традиційні інститути суспільства і влади вичерпують свій ресурс і вимагають модернізації чи й кардинального оповлення. Наприклад, у Давньому Єгипті чергова заспадаюча династія завжди прагнула спертись на іноземні наймані війська – чи то лівійські племена, чи сфійські, чи грецькі. В Давній Єгладі криза полісної державності також породила хвилю найманства. Правда, специфіка Давньої Греції дозволяла наймати контингенти тих же греків, але з інших полісів. Проте траплялися випадки, коли греки охоче йшли на службу варварським державам – Персії, Карфагену; навіть знаменитий полководець цар Пірр не гребував найматися разом з військом до сицилійських чи італійських греків проти Риму чи Карфагену. В часи ж національного піднесення держави, зазвичай, використовували виключно національні збройні сили, чи то у вигляді ополчення, чи у вигляді професійного, але все-таки свого війська (рання Римська імперія). Зате пізній Рим активно використовував варварські наймані загопи – «федератів», вербуючи їх серед германців, слов'ян, арабів, маврів, сарматів [33, с. 36, 69].

Період пізнього середньовіччя у військовому мистецтві також відзначився появою такого військово-політичного інструменту як наймане військо. Хоча зрідка іноземні найманці траплялися і у XIII–XIV ст., однак широкого вжитку інститут найманого війська пабув лише в XV ст., переважно після закінчення Столітньої війни. Однак специфіка найманства в окремих регіонах відчутно розрізнялася. Наприклад, у XV–XVI ст. італійські держави активно використовували найманство, проте загопи кондотьєрів, що їх наймали на службу італійські республіки чи монархи, були переважно ж італійськими з псевеликим домішком балканських народів (хорвати, албанці). Зате з другої половини XV ст. в європейських війнах з'являється такий чинник, як наймане швейцарське військо, яке ладше було служити будь-яким королям за плату й на професійній основі. На достатньо високому рівні історію швейцарського найманства досліджував Ф. Меріп [19].

Але з XVII століття відбувається різке зменшення швейцарського найманства і зростання ролі німецьких найманців. Вони активно використовувалися у кварцяному війську у Речі Посполитой, а у Тридцятилітній війні 1618–1648 рр. як на боці католиків, так і протестантів. Зустрічалися вони й у московському війську перших Романових.

Але, на думку автора запропонованого матеріалу, лише дві країни використовували німецьких найманців у дуже значних обсягах — від 1/2 до 1/4 армії — й припадає цей час на XVIII ст. Першою країною, де німецькі найманці складали дуже великий відсоток збройних сил, була Англійська монархія (яка, до речі, використовувала їх найдовше — до кінця XVIII ст.), а іншою стала Швеція, хоча й у досить короткий відтинок часу — перші роки XVIII ст.

Саме останньому епізоду й буде присвячена дана стаття. Здавалося б, за 300 років, що минуло з такої значущої для Росії та Швеції події, як Полтавська битва, її вивчено вздовж і впоперек. Однак при більш детальному аналізі виходить дещо інша картина.

Протягом 200 років вивчення битви (та й у цілому Північної війни) фактично не відбувалося, а лише публікувалися варіанти офіційної «Історії Свейської війни», створеної фактично під особистим контролем Петра I. До таких «офіційних» праць слід віднести працю А. Катифоро, багатотомні «Діяння Петра Великого» І. І. Голікова, роботи Д. Бутурліна та В. Бергмана, а також А. Карцова [13; 7; 8; 1; 12]. Лише у зв'язку з ювілеєм битви напередодні 1909 р. було здійснено ряд глибоких досліджень різних військових та технічних аспектів подій 1708–1709 рр., насамперед військовими істориками: М. Л. Юнаковим, М. М. Полікарповим, І. Ф. Павловським та О. С. Мишласвським. Зрозуміло, повноцінної та вичерпної картини ці дослідження відтворити не могли як через велику різноманітність аспектів проблеми, так і через необхідність залишитися в руслі офіційної історіографії, адже всі вони були військовослужбовцями російської армії. Як не дивно, в радянський час історіографія Північної війни зробила крок назад. Фактично було поновлено апологетику XVIII століття; навіть у 1988 р. в брошурі О. І. Злаїна було відновлено міфологію щодо кампанії 1708–1709 рр. з «Історії Свейської війни», вже розвіпану працями дослідників ще 1909 р. [11]. Тим не менш у радянській історіографії було створено три доволі якісних дослідження Північної війни. Мова йде про монографію С. В. Тарле, опубліковану вже після його смерті, яка все ж містить ряд хибних положень [32]. Другим значним досягненням російської історіографії стала збірка статей, випущена до 250-ліття Полтавської битви, яка вміщує цілий ряд нових архівно-статистичних даних [28]. Серед цих статей варто особливо зазначити матеріали Т. Бикової, Л. Гольдберга, А. Юхти та С. Колосова. Третьою важливою працею стала спільна робота М. І. Павліска та В. О. Артамонова, що вийшла через 30 років й врахувала значну кількість матеріалів закордонної історії

ографії [24]. Можливо тому дана праця виглядає більш об'єктивною, ніж монографія С. Тарле, й суттєво перевищує всі інші нариси й брошури, де аж занадто багато ідеології й значно менше науки.

Але й серед цих досліджень практично немає матеріалів, які б детально торкалися національного складу шведської армії – автори просто не ставили собі подібного завдання.

Мало що додає до цієї картини українська історіографія: як дореволюційна, так і радянська. Це було наслідком практично її несамостійного розвитку під пильним контролем центральної влади, яка дозволяла працювати лише у вузьких нішах історичних досліджень: наприклад, змальовування всенародної війни проти шведських загарбників та засудження авантюри гетьмана Мазепи. Всі інші аспекти або замовчувалися, або подавалися у викривленій офіційній трактовці. Та й самих досліджень, власне, було обмаль. Зокрема, спеціально темою Полтавської битви у радянський час займалися лише А. Маркевич, В. Шутой та О. Дядиченко [16; 17; 35; 10].

Суттєві зрушення відбуваються уже в пострадянській історіографії, особливо у зв'язку з 300-річчям Полтавської битви. Проте, якраз української історіографії це стосується меншою мірою. Фактично лише два автори – О. Сокирко та С. Миколаєнко – приділили значну увагу в своїх працях подіям на Україні в 1708–1709 рр. [30; 31; 22]. З певною натяжкою можна віднести до української історіографії праці полтавського історика В. Молтусова, який друкує їх російською мовою і майже виключно в Росії [19; 20; 21]. Але й у згаданих дослідженнях практично не зачілено тематику щодо національного складу шведської армії. Деяко кращою в цьому плані є ситуація в сучасній російській історіографії. На сьогодні, особливо у зв'язку з 300-ю річницею Полтавської битви, з'явилися і пові об'ємні монографії значно вищої якості, ніж у радянський час, і численні статейні матеріали. Насамперед, слід назвати таких дослідників як О. В. Беспалов та П. О. Кротов [2; 3; 4; 15]. Крім того, заслуговують на увагу і праці В. А. Красікова та О. Г. Шкварова, хоча нашої теми вони торкаються значно менше [14; 34]. Продовжує працювати у даному напрямку й В. О. Артамонов. Однак останнім часом в його роботах почали посилюватися «патріотичні» тенденції, на противагу об'єктивності, яка вирізняла його праці другої половини 1980-х – початку 1990-х рр.

Підсумовуючи історіографічні дослідження в даному напрямку, можна зауважити, що питання використання іноземних найманих контингентів як шведською, так і російською арміями лише в остан-

пі десять років мали політичні зрушення, однак і на сьогоднішній день залишається багато білих плям та незрозумілостей.

Отже, як опинялися та як використовувалися у шведському війську німецькі найманці? Одразу слід зауважити, що до складу Шведського королівства в XVII ст. потрапили значні території з німецьким (та німецькомовним) населенням: Прибалтика (Естляндія та Ліфляндія), Західна Померанія зі Штеттіном та Штральзундом, ряд інших німецьких міст – Росток, Вісмар, Бремсн. Очевидно, що мешканці цих територій вважалися підданими шведської короли й залучалися до військової служби на тих же засадах, що й стічні шведи на корінних шведських землях. У такому ж становищі були й фінські піддані Шведського королівства, ось чому після бою при Лісній у вересні 1708 р. Петро писав, що вперше було переможено «природних шведів», хоча корпус Левенгаупта було сформовано якраз з прибалтійських та фінських солдат [32, с. 209]. Чимало німецькомовних шведських підданих перебували у лавах шведських полків, як от наприклад канітан Табберт, уродженець Штральзунда, в майбутньому відомий науковець й дослідник Уралу та Сибіру [23], уславившийся під іменем Ф. Й. Страленберг. Німецькі піддані шведського короля служили переважно офіцерами та унтер-офіцерами у прибалтійських полках, де більшість особового складу належали до латиського й сестонського населення. Лише один ліфляндський кінний полк дворянського пранора («адельсфан») повністю був німецьким, але він формувався не як регулярний, а на принципі ополчення, тому автор не буде розглядати його як елемент найманого війська. Отже, у даному матеріалі розглядати такі формування – німецькі по суті, але шведські за державною приналежністю – мабуть, буде нецільно.

Що ж до власне найнятих у Німеччині полків, то в перші роки Північної війни їх, очевидно, не було. Війна почалася неспровокованим нападом на Швецію коаліції держав: Саксонії, Данії та Росії. Очевидно, часу й грошей на пavidкий найм у німецьких землях у шведського уряду просто не було: країна перебувала не в кращому фінансовому стані, а на чолі її був король, що не відзначив ще 18-ту річницю. Однак таланту й відваги юного Карла XII вистачило, щоб за півроку завдати поразок Данії та Росії (під Нарвою) й створити сприятливі можливості (в тому числі й фінансові) для поповнення армії найманими контингентами. Особливо сприятливою ситуація стала після 1702 р., коли шведський король завдав другої поразки Августу під Клішовим і фактично став гегемоном Східної Європи. Однак реалізації цих можливостей завадила війна за «Іспанську спадщину», що

розпочалася навесні 1701 р. Через рік до антифранцузської коаліції приєдналася Британія і широка вербовка німецьких найманців для Швеції стала вкрай важкою.

Укладення в 1706 р. Альтранштадського миру вивело з війни Саксонію. Якраз це й відкрило можливості для Карла XII широко вербувати німецькі контингенти до лав своєї армії. З одного боку – можна було скористатися послугами саксонських солдат, що фактично були демобілізовані, а з іншого – Август II Веттін не лише відмовився від польської корони, але й сплатив гігантську контрибуцію – по 500 тис. талерів щомісяця, а отже було зібрано близько 6 млн. за рік перебування шведської армії у Саксонії [9, с. 215]. На такі гроші можна було наwerbувати чималенько! На рік шведській армії утримання одного вершника обходилося приблизно в 300 талерів [25, с. 64].

Правда, німецьких найманців Карл XII наймав і перед Альтранштадським миром. Наприклад, у 1704 р. було наwerbовано німецький найманний полк полковника Класа Екеблада. Цей полк було використано як гарнізонний полк у м. Ельбінгу на прусько-польському прикордонні. Полк перебував там до 8 лютого 1710 р. й склав зброю перед російською бригадою Ф. Постіца (який прибув на службу Петру I з Данії у 1707 р.) після місячної облоги. На цей момент полк нараховував 972 офіцери та солдати. Серед 39 полонених офіцерів, перерахованих поіменно, можна виявити 7 явно шведських прізвищ (18 %). Тобто навіть серед офіцерів німецький контингент переважав, а серед солдат – був абсолютним [27, с. 180–181]. Проте цей полк прямої участі у подіях 1708–1709 рр. не брав, захищаючи хоч і важливу, але віддалену від бойового театру фортецю. Усього шведський король за період 1700–1707 рр. наwerbував у німецьких землях 14 тис. чоловік, об'єднавши у 10 полків: 3 піхотних та 7 драгунських. [3, с. 212]. Виступаючи у похід на Москву восени 1707 р., Карл XII залишив у Померанії корпус генерала Крессау, до складу якого увійшло 3 полки (2 піхотних, 1 драгунський). Про кріпосний полк К. Екеблада ми вже згадали.

Значно більшу роль відігравали в цих кампаніях шість німецьких драгунських полків, що називалися за іменами своїх полковників-шефів: Ельма, Таубе, Дюкера, Мейерфельта, Юлленштерни, Альбеділя. Перші три полки мали на початок 1708 р. – по 1250 чол., а три інших – по 1500 чол. [4, с. 12]. Таким чином, на початку походу Карла XII на Москву нараховувалося близько 8250 німецьких найманців. Якусь кількість з них склали шведські офіцери (кілька десятків), серед пестройових осіб – обозних та денщиків – могли бути

слов'яни: чехи та поляки (кілька сот). Отже, власне німці з різних держав склали від 7,5 до 8 тис. чол. Цікавий факт — у цих полках в якості музиканта служив старший брат Й. С. Баха Йоганн Якоб [29, с. 122]. Складніше оцінити з яких саме німецьких держав вербувалися найманці. Очевидно, підказкою тут може бути релігійний фактор — легше було потрапити на службу до шведів вихідцям з протестантських регіонів — Бранденбурга, Мекленбурга тощо. Вихідців з католицьких держав, напевне, було менше, хоча шведська армія майже рік перебувала у Саксонії, поблизу Баварії. Серед документальних свідчень зустрічаються імена німців, що потрапили в полон — бранденбуржці — Йоганн Реніус, Міхель Гронатт [29, с. 77, 84, 97], Фрідріх Шульц [26, с. 1075], австрієць Яків Міллер [20, с. 207]. Певно, серед німецьких найманців католиків було не більше 10 %, всі інші — лютерани. Це сприяло духовній єдності та консолідації армії Карла XII, яка демонструвала надзвичайний рівень дисципліни та стійкості в першу чергу саме через релігійну патерністичність та фаталізм.

Під час походу у 1708 р. німецьким полкам не довелося відзначитись у значних боях, та їх, власне, практично не було. Лише один раз, 3 липня 1708 р., головні сили шведів та росіяни зішлись в битві під Головчиним. Однак шведи, хоч і виграли бій, цілковитої поразки росіянам не завдали, через швидкий відступ останніх. Власне, в бою під Головчиним німецькі полки участі не брали. Карл XII обійшовся 12 тис. шведів, залишивши 20 тис. поза битвою, аби скувати інші коргуси російської армії — Шереметьєва та Мєшикова, загальною чисельністю у 30–35 тис. Пєстро I активно використовував «скіфську тактику», або т. зв. «Жовтєвський стратегічний план». Російська армія, хоч і мала значну чисельну перевагу, але ухилялася від генерального бою, блокувала шведів шляхи наступу, руйнувала місцевість, позбавляла продовольства та фуражу й чинила наскоки легкими загонами на тили та обози шведської армії. Фактично, головним ворогом каролінів стали недовідання та хвороби, а також несприятливі кліматичні умови — зима 1708–1709 рр. видалася надзвичайно суворою. Дії російської армії полегшувалися тим фактом, що бойові операції розгорнулися не на російській території, а на землях Білорусії, що перебувала тоді у складі Речі Посполитої, а пізніше перемістилися в Україну, що зберігала ще широкі автономні права й, за великим рахунком, росіянами своєю не сприймалася.

Як би там не було, першою серйозною сутичкою для німецьких найманців став бій під Рапівкою 15 лютого 1709 р. Залишений в тилу шведської армії полк драгунів під командою Альбсдєля (в ро-

сійських джерслах – Альфснделя) для охорони російських полонених, потрапив під атаку бригади генерала Бема. В російську групу ввійшли 4 драгунських полки (від 3-х до 4-х тис. чол.) та 2 гвардійських батальйони Пресображенського полку (близько 1–1,2 тис. бійців). Отже, росіяни мали перевагу в 4–5 разів над пімецьким полком, підсиленим зведеною ротою піхоти (130 чол.) із Вестерботтенського полку. Росіяни могли діяти досить вільно, адже головні сили шведів у цей момент були далеко на сході – за Ворсклою, де мали бій біля Краснокутська, завдавши великих втрат кінному з'єднанню генерала Реше й 13 лютого досягли річки Коломак.

Тим не менше пімецький полк вчинив серйозний опір – бій йшов з 8 ранку не менше 2–3 години. Частина полку змогла відійти з Рахівки за річку до Лютецьки, росіянам довелося вводити в бій гвардійську піхоту, очевидно, щоб зламати опір шведських піхотинців. Атака була успішною, але під час неї загинув майор Ф.О. Бартецев [26, с. 720]. У бою було захоплено в полон 8 офіцерів, серед них – командир полку полковник Г. Альфсндель, 106 нижніх чинів та 48 чол. пехотного складу – загалом 162 чоловіки та 2 прапори. Примітно, що в бою під Рахівкою в полон потрапив капітан Курт Врех. З 1712 року, перебуваючи в Тобольську, він організував школу для дітей полонених шведів та німців. Через 10 років вона вже нараховувала 130 учнів, серед яких були росіяни, українці і навіть один монгол! [23, с. 12]. Російські втрати пібито склали 16 убитих та 85 поранених. Але в цьому числі не згадано жодного вбитого російського офіцера, а вони ж, як бачимо, були [5, с. 492]. Під час бою було визволено майора Нарвського драгунського полку Палсма, що потрапив у полон після бою під Добрим 30 серпня 1708 р. До речі, російські та радянські дослідники про полонених у цьому бою мовчать. Хоча ті ж дослідники стверджували, що полк був цілком розгромлений, що не зовсім так. Як відомо, під Переволочною здалося в полон аж 360 воїв цього полку (в т.ч. 3 – пестройових), тобто після важкої зимівлі, бою під Рахівкою, облоги Полтави до Дніпра дійшли 25 % зі штатного складу полку [34, с. 319].

В усякому разі, Пестро І, довідавшись аж через 13 днів про результати бою, висловив Шереметьєву пряме незадоволення результатами бою та втратами гвардійців, прямо заборонив фельдмаршалу використовувати гвардію в таких несуттєвих сутичках [32, с. 307–308]. Як здається автору, полк Альфснделя був переважно саксонським, адже його командир до 1707 року був генерал-майором у армії короля Ав-

густа II. В традиціях Карла XII було призначати як шведських, так і німецьких командирів у полки, де служили їх земляки.

Наступним важким випробуванням для німецьких пайманців стала Полтавська битва 27 червня 1709 р. На думку В. Молтусова, на момент бою ці полки паражували по 600–700 вершників, тобто не більше 4 тис. В головний бій шведський король взяв пібито 4 полки: Таубс, Ельма, Юлієнштєрн та Дюкера. Вони, очевидно, були пайбільш босздатними, а отже можна вважати, що в їх складі було 2,8 тис. чоловік. Для охорони шведського табору, де перебувало 2,3 тис. поранених та хворих, було залишено 4 кавалерійських полки: 2 шведських, фінський та німецький полк – колишній Альфсідєля, який тепер очолював полковник Шрейтерфельт, прибалтійський німець, чий полк було розформовано після поразки під Лісною [20, с. 294]. Нарешті шостий полк – генерал-майора Мейерфельта – перебував у заставі над Ворсклою в містечку Старі Сапжари. Це зовсім зрозумілим є склад застав у містечках Кобеляки та Білики. За даними Молтусова, там пібито перебував полк Дюкера (або його частина) на чолі з підполковником Томасом Функом, до речі, швейцарцем, але той же Молтусов показує полк Дюкера в Полтавському бою, причому майже в повному складі – 10 рот (з 12) [20, с. 294, 336]. Як здається автору цієї статті, Молтусов припускається помилки, й Т. Функ був підполковником у полку Мейерфельта, отже всі три застави, що згадано вище, склалися з солдат саме цього полку. Це тим більш імовірно, що в 4-х заставях по правому березу Ворскли перебувало майже 2 тис. бійців; достовірно відомо, що в останній заставі – у Соколках – перебувало 2 роти Південно-Сконського рейтарського полку (шведського) на чолі з підполковником Г. Сільвер'ельмом. А це, максимум, 300 вершників. Виходить, що в трьох інших заставях було понад 1,5 тис. – тобто якраз штатний склад драгунського полку.

Після важкої поразки Карла XII його армія зібралася у таборі біля Пушкарівки й, скориставшись тим, що російська армія їх не переслідус, можливо, через бенкет на полі бою, ввечері 27 червня виступила до Дніпра. Через 2 доби шведи підійшли до переправи під Персволочною з величезним обозом, гарматами (до яких було дуже мало пороху та боеприпасів) та 2,9 тис. російських полонених. Дивус такий відносно організований відступ, адже ним практично ніхто не керував! Короля було важко поранено ще 17 червня, а в бою його стан ще погіршився; його пайавторитетніші помічники фельдмаршал К. Рьоншильд та статс-секретар К. Шпер потрапили в полон, пайстарший з генералів – А. Левсінгауїт – перебував у депресивно-

му стані, до того ж він не мав певних повноважень від короля ще з моменту поразки під Лісною, гетьман І. Мазепа навряд чи міг віддавати накази шведам, так само й запорозький кошовий К. Гордієнко. Можливо, якусь керівну роль відігравали генерал Крейц – найбільш авторитетний серед кавалерійських начальників, або генерал піхоти А. Спарре – старший після Левенгаупта.

Цар Петро відправив навздогін погоно, напевне, на світанку наступного дня. Погоня йшла кінно і якби вона вирушила того ж вечора, 27 червня, вона б наздогнала відступаючих шведів вже на ранок 28 червня. Тим не менше вона не могла наздогнати шведів, що переночували в Старих Сапжарах, аж цілу добу, до ранку 29 червня. Погоню, що очолювали князь М. Голіцин та генерал Р. Бауер (Боур) двічі затримували. Першу затримку було організовано у Старих Сапжарах генералом Й. Мейсфельтом за завданням шведського короля. Командир німецького драгунського полку рано-вранці 28 червня виїхав із Старих Сапжар до Полтави як парламентер до царя. Вже через 5 км він зустрів російський корпус М. Голіцина (2 гвардійських полки, 10 полків драгун, іррегулярна кіннота калмиків та козаків С. Палія) чисельністю 15–16 тис. бійців. Ні Голіцин, ні Бауер, очевидно, не наважилися проігнорувати місію Мейсфельта й зупинили погоно, чекаючи на подальші накази царя. Це викликало незадоволення Петра I й він, переконавшись, що Мейсфельт не має серйозних доручень від короля, крім уточнення списку загиблих та полонених, негайно відправив князя О. Мєшнікова ще з кількома полками (можливо, шістьма), аби він очолив погоно замість нерішучих Голіцина та Бауера [24, с. 243]. На світанку наступного дня, 29 червня, при переправі через річку Кобелячку в містечку Кобеляки, за 68 км від місця битви, відбувся ар'єргардний бій. Невідомо, чи брали в ньому участь німецькі полки, та й взагалі, обставини бою й втрати сторін у джерелах не відображено.

Зрештою, шведська армія в другій половині дня 29 червня опинилася під Персволочною. Містечко було спалене російською бригадою П. Яковлева ще за 1,5 місяця до цього, під час штурму, а запорожців, що його обороняли, винищено. Тож шведи не знайшли засобів для переправи (було лише кілька човнів), й опинилися в надзвичайно небезпечному становищі. Король Карл XII, ледве прийшовши до тями, припустився двох фатальних помилок: не організував негайної переправи через Дніпро (часу було близько 20 годин), а після власної переправи на правий берег Дніпра, залишив командуючим

генерала А. Левенгаугта, який за своїм душевним станом найменше підходив для цієї ролі.

Все ж через Дніпро в той чи інший спосіб переправилося понад 2 тис. кароліпських солдатів та цивільних осіб, більшість мазепинців та майже всі запорожці, усього можливо 7–8 тис. осіб. При палескій організації з боку короля кароліпів могло б персбратися тисяч з 5. Але й серед тих, хто переправився, були пімецькі пайманці, наприклад, брати Табберти, а також вже згаданий брат Й. С. Баха. Все ж основна маса пімецьких драгун склали зброю вдень 30 червня перед корпусом Мешпикова (певно 20–22 тис. бійців) у складі армії Левенгаугта (14 тис. з пораненими, та ще 3 тис. нонкомбатантів).

Майже одразу росіяни запропонували полонським перейти на службу до Петра I. Значне зацікавлення проявили росіяни до пімецьких пайманців. З одного боку, їм пообіцяли пристойну винагороду за службу, з іншого – можливі перприемності за відмову. Фельдмаршал Шереметьев у листі від 8 липня 1709 р. писав генералу Я. Брюсу: «Объявить свой Великого государя имсшой указ взятому от шведского войска полопу штаб-, обер-, унтер-офицерам и рядовым, как пемцам так и приурождённым шведам, дабы они, которые похотят, писались в службу Его Царского Величества и обпадёжить, что желаютим службы жалование будет дано по достоинству. А ежели пемцы в службу не пойдут и они будут держаны, как природные шведы в поволсе...» [27, с. 153–154]. Пімецькі солдати стали свідками пограбувань, які вчинили на радостях російські солдати, всупереч умовам капітуляції, що їх підписав А. Левенгаугт. Очевидно, це теж вплинуло на їх згоду вступити на службу до росіян. Усього було завербовано 2584 (або трохи менше) пімецьких вершників [26, с. 297]. Практично їх відразу було відправлено у поволзькі міста, переважно Казань. Ще близько 400 чоловік з полонських пімців на службу не взяли, очевидно через те, що вони були поранені чи хворі. Росіяни зберігали організаційно усі шість пімецьких полків, як мінімум, до 1711 року. Під час російсько-гурецької війни, що розпочалася восени 1710 р., група півдських офіцерів зважилася на змову й розраховувала організувати повстання пімецьких полків у Казані та Симбірську. Змову було розкрито через зраду, шведів вислапо по різних містах Уралу та Сибіру, тим паче, що війна для Росії складалася невдало, пімецькі полки було поступово розформовано, а їх особовий склад півдськими групами розіслано по російських драгунських полках.

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити такі висновки: пімецькі пайманці полки відігравали хоч і півдську, але помітну

роль у поході Карла XII на Москву. Чисельність полків складала на початку 1708 року понад 8 тис. чоловік, з них власні пімці – 7 тисяч (приблизно 15 % шведської армії). За бойовими якостями пімецькі полки поступалися шведським та фінським, але перевищували прибалтійські (з латишів та естонців). В ході війни пімецькі найманці продемонстрували класичні риси найманих військ – відносну стійкість, організованість й, до певної міри, відданість королю. Однак після очевидної поразки Карла XII пімецькі полки без особливих вагань перейшли на службу до його ворога, напевне, з умовою, не воювати проти Швеції. Після укладення Ніштадського миру 1721 р. більшість пімецьких солдатів повернулися на Батьківщину.

Бібліографічні посилання

1. *Бергман В.* История Петра Великого / В. Бергман. – СПб. : б. и., 1833. – Т. 3. – 308 с.
2. *Беспалов А. В.* Битвы Великой Северной войны / А. В. Беспалов. – М. : Рейтар, 2005. – 254 с.
3. *Беспалов А. В.* Основные формы и методы комплектования шведской армии в 1700–1709 / А. В. Беспалов // Северная Европа: проблемы истории. – М. : Наука, 2005. – Вып. 5. – С. 211–219.
4. *Беспалов А. В.* Северная война. Карл XII и шведская армия. Путь от Конснганена до Персволочной. 1700–1709 / А. В. Беспалов. – М. : Рейтар, 1998. – Ч. 1. – 48 с.
5. Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах / упор. С. Павленко. – К. : КМА, 2009. – 1054 с.
6. История Свейской войны (Подешная записка Петра Великого): в 2-х вып. / под общ. ред. А. А. Прображенского. – М. : Круг, 2004.
7. *Голиков И. И.* Деяния Петра Великого, мудрого преобразователя России / И.И. Голиков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1788. – Т. X. – 484 с.
8. *Голиков И. И.* Дополнение к деяниям Петра Великого / И. И. Голиков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1795. – Т. 15. – 400 с.
9. *Григорьев Б. П.* Карл XII, или Пять нуль для короля / Б.П. Григорьев. – М. : Мол. гвардия, 2006. – 550 с.
10. *Дядиченко В. А.* Полтавская битва / В. А. Дядиченко. – К. : Знання, 1959. – 44 с.
11. *Злаин А. И.* Полтавская битва / А. И. Злаин. – М. : Воспиздат, 1988. – 127 с.
12. *Карцов А.* Военно-исторический обзор Северной войны / А. Карцов. – СПб. : Изд-во Военно-учебных заведений, 1851. – 134 с.
13. *Катиборо А.* Житие Петра Великого, императора и самодержца всероссийского, Отца Отчужества / А. Катиборо. – СПб. : Изд-во Импер. Акад. Наук, 1772. – 511 с.

14. *Красиков В. А.* Северная война, или Блицкриг по-русски / В. А. Красиков. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 480 с.
15. *Кротов П. А.* Битва при Полтаве. К 300-летию годовщины / П. А. Кротов. – СПб. : Историч. иллюстрация, 2009. – 416 с.
16. *Маркевич А.* Великий подвиг. К 250-летию Полтавской битвы / А. Маркевич. – К. : КГУ, 1959. – 158 с.
17. *Маркевич А.* Разгром Карла XII / А. Маркевич. – К. : КГУ, 1946. – 114 с.
18. *Меринг Ф.* Военно-исторические экскурсии / Ф. Меринг // История войн и военного искусства. – СПб. : Полигон-АСТ, 2000. – С. 84–160.
19. *Молтусов В. А.* Военное искусство русской армии в Полтавском сражении / В. А. Молтусов // Полтавська битва 1709 р. в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав: зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. – Х. : ФОП Толмачова, 2009. – С. 223–228.
20. *Молтусов В. А.* Полтавская битва 27.VI.1709: уроки истории / В. А. Молтусов. – М. : Кучково поле, 2009. – 512 с.
21. *Молтусов В. А.* Русская кавалерия в Полтавском сражении / В. А. Молтусов // 300 лет Полтавскому сражению. Спец. совм. выпуск ВИЖ и Старый Цейхгауз, 2009. – С. 32–37.
22. *Николаенко С. А.* Полтавская битва / С. А. Николаенко. – Х. : Фолио, 2009. – 122 с.
23. *Новлянская М. Г.* Филипп Иоганн Страленберг / М. Г. Новлянская. – М.-Л. : Наука, 1966. – 95 с.
24. *Павленко П. И.* 27 июня 1709 г. / П. И. Павленко, В. А. Артамонов. – М. : Мол. гвардия, 1989. – 272 с.
25. *Палли Х.* Между двумя боями за Нарву. Эстония в первые годы Северной войны. 1701–1704 / Х. Палли. – Таллин : Изд-во АН Эстонской ССР, 1966. – 343 с.
26. *Письма и бумаги императора Петра Великого.* – Т. IX, вып. 1 (январь – декабрь 1709) / ред. Б. Б. Кафенгауз. – М. : Изд-во АН СССР, 1950. – 526 с.
27. *Письма Б. П. Шереметьева / Сборник императорского Русского Исторического общества, т. 25.* – СПб., 1876. – 514 с.
28. *Полтава. К 250-летию Полтавского сражения: сб. статей.* – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 435 с.
29. *Полтава. Судьбы испаных и взаимодействие культур / под ред. Т. Топсендаль-Сальгачевой, Л. Юнсон.* – М. : РГГУ, 2009. – 462 с.
30. *Сокирко О. Г.* Війська українських гетьманів у Полтавській битві 27.VI.1709 / О. Г. Сокирко // УІЖ. – 2009. – № 2. – С. 40–50.
31. *Сокирко О. Г.* Український Рубікон. Полтавська битва 27 червня 1709 / О. Г. Сокирко: у 2 ч. – К. : Темпора, 2008. – Ч. 1. – 77 с.; 2009. – Ч. 2. – 69 с.
32. *Тарле Е. В.* Северная война и шведское нашествие на Россию / Е. В. Тарле. – М. : Соцэргиз, 1958. – 480 с.

33. *Тойнбі Арнольд*. Дослідження історії / Арнольд Тойнбі : у 2 ч. – К. : Основи, 1995. – 402 с.

34. *Шкваров А. Г.* Полгавская битва. К 300-летию «Преславной баталии» / А. Г. Шкваров. – М. : Яуза-Эксмо, 2009. – 448 с.

35. *Шутой В. С.* Северная война (1700–1721) / В. С. Шутой. – М. : Прогресс, 1970. – 160 с.

Надійшла до редколегії 10.01.2013

УДК 94(430+498)

А. П. Соколов

МІУ ім. М. В. Ломоносова

ГЕРМАНСКИЙ ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ШТАБ И КАМПАНИЯ ПРОТИВ РУМЫНИИ: СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА И ВОЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ

Здійснено аналіз діяльності Генерального штабу Німеччини з підготовки та проведення військової кампанії проти Румунії під час Першої світової війни, основних факторів, що беруться до уваги німецькими генштабістами при оцінці військово-політичного становища Румунії, її армії та офіцерського корпусу. Зроблено висновок про те, що діяльність німецького Генерального штабу під час війни з Румунією може бути оцінена як успішна.

Ключові слова: Перша світова війна, Генеральний штаб, Алтанта, Австро-Угорщина, Німеччина.

Осуществлен анализ деятельности Генерального штаба Германии по подготовке и проведению военной кампании против Румынии во время Первой мировой войны, основных факторов, принимаемых во внимание немецкими генштабистами при оценке военно-политического положения Румынии, её армии и офицерского корпуса. Сделан вывод о том, что деятельность германского Генерального штаба во время войны с Румынией может быть оценена как успешная.

Ключевые слова: Первая мировая война, Генеральный штаб, Алтанта, Австро-Венгрия, Германия.

This article analyzes the activities of the German General Staff to prepare and conduct the military campaign against Romania during World War I. The